

Bier, frikandel en voetbal Lidmaatschap van sportverenigingen, vriendschappen, kennissenkringen, en veralgemeend vertrouwen

Ruud van der Meulen¹

Soccer is war minus the shooting.
George Orwell

Smokey, this is not 'Nam. This is bowling. There are rules.
Walter Sobchak, in "The Big Lebowski"²

1. De belangrijkste bijzaak in het leven³

Putnam (2001) beschouwt het sterk teruglopende ledental van de Amerikaanse bowlingbond als een barometer die duidt op afnemende sociale samenhang.⁴ Een opmerkelijke veronderstelling, omdat bowling veeleer geldt als belegen volksvermaak. Dit roept de vraag op in hoeverre de favoriete hangplek van bierbuikige antihelden als Fred Flintstone de inwoners van de Verenigde Staten daadwerkelijk met elkaar verbindt, en zo ja, hoe dan. Dit artikel onderzoekt de invloed van lidmaatschap van sportverenigingen op verbondenheid van mensen met medemensen in hedendaags Nederland. Drie uiteenlopende invalshoeken staan onder de aandacht.

De eerste, positieve, invalshoek ziet het sportverenigingsleven als een *verbinder*, leidend tot grote kennissenkringen, hechte vriendschappen, en veralgemeend vertrouwen, ofwel geloof in de goedgezindheid van medemensen. Volgens Putnam versterkt sportbeoefening sociale samenhang, juist dankzij een ongedwongen sfeer van omgang. Dat geldt vooral voor sportbeoefening binnen verenigingsverband. Zo consumeren volgens bowlingbaanuitbaters verenigingsbowlers vergeleken met 'solobowlers' driemaal zoveel drank. Het sportverenigingsleven is echter meer dan 'bowling, bier en pizza', aldus Putnam. Neem de verzonnen voetbalvereniging VV VIDI (Voor Iedereen Door Iedereen)

in Nederland: leden trekken trouw aan vlag en vaandel ten strijde, kennen elkaar allen bij naam, en elk draagt bij aan het verenigingsbelang. Tijdens de 'derde helft' in de sportkantine lopen de gesprekken uiteen van huis, kinderen en baan, tot aan het nieuwe gemeentelijke bestemmingsplan en de vraag of de hypotheekrenteaf trek al dan niet moet worden afgeschaft. Sportverenigingen zorgen aldus voor gezamenlijke bezigheden en uitwisseling van meningen door mensen met uiteenlopende achtergronden.

De tweede, negatieve, invalshoek ziet het sportverenigingsleven als een *verdelers*, juist leidend tot minder kennissen, vriendschappen, en veralgemeend vertrouwen. De topsport van vandaag de dag die door doping, omkoping en spelverruwing wordt geplaagd, toont dat wedijver niet altijd het beste in mensen naar boven haalt. Maar ook binnen de breedtesport wordt het vertrouwen in medemensen veelvuldig geschaad, en daarbij gaat het om meer dan onschuldig gekissebis over wie er in de basisopstelling staan. Zo toont een enquête uit 2006 dat de helft van de voetbalscheidsrechters ooit met geweld op of rondom het veld te maken had (www.stichtingstomp.nl). Volgens het Letsel Informatie Systeem (Stichting Consument en Veiligheid) lieten zich tussen 1998 en 2002 jaarlijks 240 Nederlanders in het ziekenhuis behandelen voor geweld op het voetbalveld, in het zwembad of bij een andere sportplaats. En uit een Noorse panelstudie blijkt dat beoefening van kracht-/vechtsport jongens niet alleen sterker maakt, maar ook minder sociaal, zodat ze vaker zijn betrokken bij vernielingen, vechtpartijen en diefstal (Endresen & Olweus, 2005). Bezien door de bril van Bourdieu (1979), vermindert het sportverenigingsleven dan ook veralgemeend vertrouwen. Dit vrijetijdsverband bevordert niet alleen een openlijke strijd tussen individuen in termen van 'sneller, hoger, sterker', maar tevens een meer verborgen strijd tussen bevolkingsgroepen (Van Bottenburg, 1994). Het sportverenigingsleven vormt een verzamelplaats van sociale gelijken die zich al wedijverend om de 'goede smaak', onderling verbonden tonen en zich tegen leden uit andere groepen afzetten.

De derde, neutrale, invalshoek ziet het sportverenigingsleven slechts als een *tijdverdrijver*, die mensen en medemensen evenmin verdeelt, als dat ze deze verbindt. Omdat sporters een zekere mate van geweld binnen het verband van de sport als 'normaal' beschouwen, heeft agressie binnen de sport geen gevolgen voor houdingen en gedragingen van mensen in het dagelijkse leven (Bredemeier, Shields, & Horn, 2002). Zo luidt het motto van de gebroeders Blackwood, bijgenaamd 'the bruise brothers' en spelend voor American footballclub de Miami Dolphins, '*We don't want to hurt you, just make you hurt*'. Verder valt te betwijfelen dat elk lid dankzij lidmaatschap meer bewust wordt van het algemene belang, aangezien het merendeel van de Nederlandse sportverenigingen met kadertekorten kampt (Van Lindert & Janssens, 1998). Niet alle leden verrichten immers vrijwilligerswerk. Naast trouwe leden, het 'verenigingsmeubilair', zijn er ook leden die nooit komen dan wel enkel om te sporten, de 'spookleden' en 'clubconsumenten'.

Dit artikel beantwoordt twee onderzoeksvragen over de invloed van lidmaatschap van sportverenigingen in Nederland in 2003 op verbondenheid van mensen met medemensen. Verbondenheid wordt geoperationaliseerd als het hebben van een grote kennissenkring en het hebben van veralgemeend vertrouwen. Gezien de uiteenlopende invalshoeken dringt de vraag zich op of het sportverenigingsleven nu een verbinder is, een verdeler, of slechts een tijdverdrijver. De eerste onderzoeksvraag luidt daarom: in hoeverre zijn ooit-leden meer verbonden dan nooit-leden? Verder roepen de voorbeelden waarmee de invalshoeken werden verduidelijkt, vragen op over voorwaarden waaronder. De tweede onderzoeksvraag luidt dan ook: hoe verschillen ooit-leden onderling, afhankelijk van de omstandigheden die zij tijdens hun loopbaan ondervinden? Maakt het bijvoorbeeld uit of iemand sport met nieuwe bekenden of met oude bekenden, een teamsport beoefent of een solosport, en of deze persoon jarenlang lid is of pas sinds kort? Voor de analyses wordt de Familie-enquête Nederlandse Bevolking 2003 (FNB 2003) gebruikt. Dit is een groot-schalig vragenlijstonderzoek met retrospectieve gegevens over loopbanen binnen sportverenigingen van ruim tweeduizend volwassenen.

2. Onderzoeksgeneraties: van macro naar micro

Paragraaf 1 beschreef drie invalshoeken op het verbindingsvermogen van sportverenigingen. Uit dergelijke macrobespiegelingen valt weliswaar af te leiden dat lidmaatschap al dan niet de verbondenheid van een land in een bepaalde richting beïnvloedt, maar niet op welke wijze en onder welke omstandigheden. Daarmee zijn deze invalshoeken theoriearm. Voorbeelden, zoals 'onvermoeide vrijwilligers', ofwel verschijnselen die moeten worden verklaard, worden veelal tevens opgevoerd als 'verklaringen'. Bovendien gaat de aandacht vaak eenzijdig uit naar voorbeelden die vermeende positieve dan wel negatieve effecten onderstrepen in plaats van *tegen*voorbeelden die een *meer*zijdig beeld schetsen. Verder leeft bij sommige commentatoren de gedachte dat elk lidmaatschap van een sportvereniging verbindt (of verdeelt). Dit terwijl andere commentaren het vermogen om sociale samenhang te bevorderen, als een bijzonderheid van een bepaalde tak van sport beschouwen. Deze studie probeert dieper te graven, op zoek naar algemene kenmerken die de voorwaarden vormen waaronder lidmaatschap van sportverenigingen mensen en bevolkingsgroepen verbindt. Daartoe wordt de loopbaan van een lid, ofwel het persoonlijke pad dat iemand binnen het verenigingsleven aflegt, ontleed naar omstandigheden.

Waarom vertrouwen de inwoners van sommige landen elkaar meer dan de inwoners van andere landen? Deze studie probeert kenmerken van hogere schaal-eenheden, zoals landen, zoveel mogelijk te verklaren als uitkomsten van kenmerken van lagere schaal-eenheden (vergelijk Coleman, 1990; Ultee, 2005).

Maatschappelijke verschijnselen (*macroniveau*) worden in dit onderzoek zo-doende herleid tot handelingen van individuen (*microniveau*). Daarbij wordt verondersteld dat de onmiddellijke omgevingen waarin deze individuen zijn ingebed (*mesoniveau*), in belangrijke mate bepalen hoe zij handelen. De deelname en de wijze van deelname aan kleinschalige verbanden, bijvoorbeeld buurt, school, werk, en in het bijzonder het sportverenigingsleven, wordt in deze studie gezien als voornaamste voorspeller van verbondenheid tussen mensen en tussen bevolkingsgroepen.

In deze studie wordt de literatuur over vriendschappen, kennissenkringen, en vergemeend vertrouwen, ofwel *sociaal kapitaal*, naar vier almaar diepergravende onderzoeksgeneraties onderverdeeld (vergelijk Ultee, 1993). Dit gebeurt op grond van onderzoeksvragen, hypothesen en gegevens over steeds verfijndere schaaleenheden, van het *macroniveau* van landen naar het *microniveau* van loopbanen. Waar de variabelen uit de eerste generatie, lidmaatschapsgraad en vertrouwensgraad, macro-eenheden betreffen, worden verklaringen binnen de vierde generatie volledig naar micro-eenheden uitgeschreven, namelijk individuen, loopbanen en omstandigheden binnen onmiddellijke omgevingen.

De eerste generatie komt tot de basisbevinding dat de *lidmaatschapsgraad* van een regio positief samenhangt met haar vertrouwensgraad. Voorbeelden zijn Almond en Verba (1963) en Inglehart (1989). Het bekendste voorbeeld is Putnam (1993, 2001). Met geaggregeerde gegevens uit enquêtes onder individuen stelt hij vast dat hoe hoger het percentage inwoners van een regio dat lid is van een vereniging, des te hoger het percentage inwoners in die regio met vertrouwen in medemensen. Deze eerste generatie verschaft een oppervlakkige verklaring en oppert tussen de twee voornoemde *macrovariabelen* slechts een samenhang.

De tweede generatie vindt een positief verband tussen *lidmaatschap* en vertrouwen. Niet-geaggregeerde individuele enquêtegegevens toetsen de veronderstelling dat lidmaatschap van verenigingen vertrouwen bevordert, scherper. Een dergelijke verklaring graaft dieper, maar oppert tussen de twee voornoemde *microvariabelen* nog altijd niet meer dan een samenhang. Met gegevens over duizenden individuen in plaats van over enkele tientallen regio's kunnen invloeden van het verenigingsleven nauwkeuriger, alsook gecontroleerd voor overige variabelen worden geschat. Bovenal onderbouwt de tweede generatie bevindingen over de afgenomen vertrouwensgraad, ofwel over macroveranderingen, met microhypothesen over de gevolgen van individuen en hun handelingen, daar waar actoren en acties ontbreken in de macroanalyses van Putnam. Zo sneren Brehm en Rahn (1997: 116-117): '*Communities*' *do not join the PTA or enlist in farming organizations, parents and farmers do*'.⁵

De derde generatie stelt echter dat de invloed van lidmaatschap op vertrouwen afhangt van de soortnaam van iemands vereniging, zoals 'sportvereniging' of

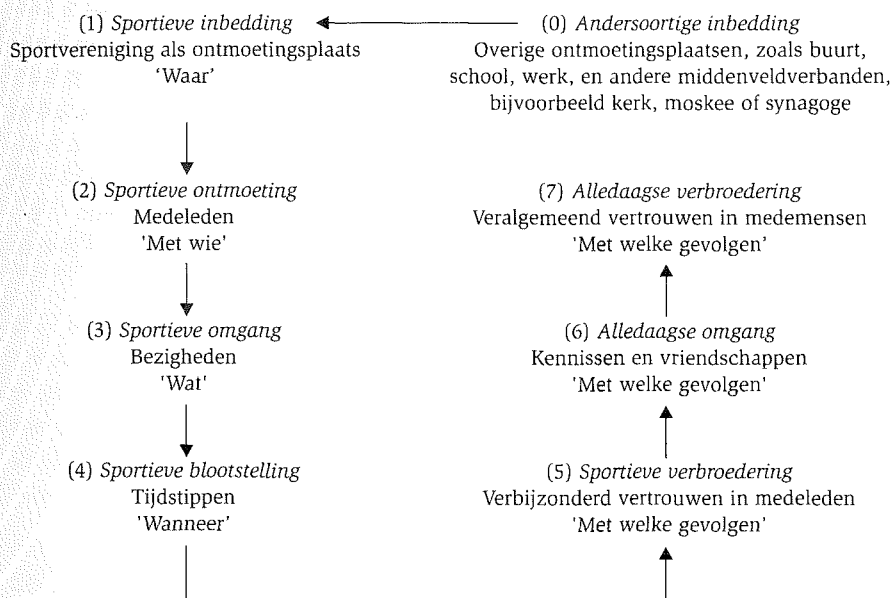
'kerkgenootschap', ofwel verschilt per *lidmaatschapstak*. Door simpelweg over het wel versus niet lid zijn te spreken, scheren Brehm en Rahn ten onrechte allerlei verenigingssoorten, zoals kerken, vakbonden en sportverenigingen, over één kam. Volgens Stolle en Rochon (1998) hebben verenigingen niet noodzakelijk gelijke, laat staan gunstige, maatschappelijke gevolgen. Racistische organisaties bijvoorbeeld, wakkeren juist wantrouwen aan. Andere studies bevestigen dat het verbindingsvermogen van lidmaatschap verschilt per lidmaatschapstak (Breedveld & Van der Meulen, 2002/2003; Freitag, 2003; Scheerder, Pauwels, & Vanreusel, 2004; Wuthnow, 2003). Deze derde generatie graaft dieper door te stellen dat de samenhang tussen de twee microvariabelen, lidmaatschap en vertrouwen, door een *mesovariabele* wordt verklaard, namelijk iemands lidmaatschapstak. Een etiket, zoals 'sportvereniging' of een nog verfijnder etiket, zoals 'voetbalvereniging', kent geen theoretische inhoud. Bovendien vormen zulke etiketten vermoedelijk te grove benaderingen van de aard van het lidmaatschap, zoals een afzonderlijk lid dit ervaart, en al helemaal geen verklaring daarvan. Over wat de aard van een lidmaatschap van een bepaalde lidmaatschapstak behelst, blijven auteurs binnen de derde generatie vaag. Gezien de uiteenlopende invulling die leden geven aan hun lidmaatschap, komen ervaringen van kernleden van verenigingen van verschillende lidmaatschapstakken mogelijk meer overeen dan die van kernleden versus randleden van verenigingen van dezelfde lidmaatschapstak. Of, bijvoorbeeld, lidmaatschap van een sportvereniging meer verbindt dan lidmaatschap van een kerkgenootschap, hangt aldus af van de invulling die een persoon geeft aan zijn of haar lidmaatschap.

De vierde en laatste generatie veronderstelt dat omstandigheden die leden ondervinden, ofwel hun *lidmaatschapsloopbaan*, bepalen hoeveel vertrouwen zij ontwikkelen (Cigler & Joslyn, 2002; Glover, Shinew, & Parry, 2005; Hooghe, 1999, 2001). Volgens de vierde generatie tonen studies uit de derde generatie enkel effecten van een gemiddeld lidmaatschap van een bepaalde lidmaatschapstak. Met drie soorten microvariabelen – medeleden, bezigheden en tijdstippen – vestigt de vierde generatie aandacht op het 'met wie', 'wat' en 'wanneer' van lidmaatschap.⁶ De 'lege' mesovariabele 'lidmaatschapstak' wordt aldus voorzien van een theoretische inhoud. In plaats van een gemiddeld effect te veronderstellen per lidmaatschap, verschaft deze vierde generatie diepergravende verklaringen voor de invloed van het verenigingsleven op sociale samenhang.

3. Onderzoeksmodel: overbruggen in zeven stappen

Hoe verbindt lidmaatschap mensen en bevolkingsgroepen? Vooralsnog ontbreekt het in de onderzoeksliteratuur aan een overkoepelend onderzoeksmo-

del dat voorwaarden aanwijst waaronder lidmaatschap leidt tot sociale samenhang. Op grond van sociologische en sociaalpsychologische inzichten werd het in figuur 1 weergegeven *bruggenmodel* ontwikkeld. Volgens dit onderzoeksmodel verwerven leden van sportverenigingen allereerst verbijzonderd vertrouwen dat zich beperkt tot bekenden uit het verenigingsleven. Daarna verbreedt dit vertrouwen zich tot vertrouwen in onbekenden in het dagelijkse leven. Ofwel: van vertrouwen in medeleden naar vertrouwen in medemensen, en van één bepaald verband naar andere verbanden.

Figuur 1. Het bruggenmodel, zeven stappen waarin lidmaatschap van sportverenigingen leidt tot veralgemeend vertrouwen.

Volgens het bruggenmodel vindt deze vertrouwensverbreding plaats in zeven stappen. Het vertrekpunt van het model is dat mensen al deel uitmaken van andere maatschappelijke verbanden, zoals buurt, school, werk en andere middenveldverbanden, bijvoorbeeld kerk, moskee of synagoge (*andersoortige inbedding*). Eerder onderzoek toont dat veralgemeend vertrouwen niet alleen samenhangt met lidmaatschap, maar ook met stedelijkheid, opleiding, inkomen, religie en andere variabelen (Brehm & Rahn, 1997). Omdat deze overige variabelen mogelijk zowel van invloed zijn op vertrouwen, als op lidmaatschap, houden de analyses uit deze studie deze overige variabelen constant.

De eerste stap is dat mensen lid worden van een sportvereniging (*sportieve inbedding*).⁷ Dan zijn er de stappen 2-4: de lidmaatschapsomstandigheden. Zo is de tweede stap dat leden binnen hun teams of trainingsgroepen een bepaald

aantal medeleden met bepaalde sociale achtergronden treffen (*sportieve ontmoeting*). De derde stap is dat leden onderling sportieve en sociale bezigheden ondernemen, bijvoorbeeld niet alleen voetballen, maar ook nakletsen (*sportieve omgang*). De vierde stap is dat leden op bepaalde tijdstippen en gedurende bepaalde perioden verenigingservaringen opbouwen (*sportieve blootstelling*). Zo worden zij op een bepaalde leeftijd lid, voor een bepaald aantal jaren achtereen, bezoeken hun vereniging een bepaald aantal keren per week, en zijn ze indien gestopt, al een bepaald aantal jaren niet meer lid.

Afsluitend zijn er de stappen 5-7: de lidmaatschapsgevolgen. Daarbij is de vijfde stap dat leden verbijzonderd vertrouwen in medeleden ontwikkelen (*sportieve verbroedering*). De zesde stap is dat leden ook buiten de vereniging om, onderlinge bezigheden ondernemen (*alledaagse omgang*). Denk aan verjaardagsbezoek, hulp bij een verbouwing of uitgaan. Op dat moment worden sportmaten kennissen of groeien er zelfs vriendschappen. De zevende en laatste stap is dat leden veralgemeend vertrouwen in medemensen ontwikkelen (*alledaagse verbroedering*). Het oorspronkelijke vertrouwen in medeleden verbreedt zich dan zover totdat het ook niet-leden omvat, ofwel onbekende personen die leden al dan niet tegenkomen in het dagelijkse leven.

4. Hypothesen

4.1 Lidmaatschap

De uiteenlopende invalshoeken, zoals besproken in paragraaf 1, leiden tot drie verschillende hypothesen over de invloed van lidmaatschap op verbondenheid van mensen met medemensen. De eerste voorspelling luidt dat ooit-leden meer verbonden zijn dan nooit-leden (*verbinderhypothese*). De tweede voorspelling luidt dat ooit-leden minder verbonden zijn dan nooit-leden (*verdelerhypothese*). De derde en laatste voorspelling luidt dat ooit-leden even verbonden zijn als nooit-leden (*tijdverdrijverhypothese*).

4.2 Loopbaan

Vervolgens kunnen elf hypothesen worden geformuleerd over onderlinge verschillen tussen ooit-leden. Deze veronderstellingen betreffen drie soorten loopbaanomstandigheden.

Sportieve ontmoeting

De eerste soort van omstandigheden betreft invloeden op verbondenheid van de medeleden die leden treffen binnen hun gezelschap, ofwel 'het met wie' van lidmaatschap.

De eerste voorspelling luidt dat leden die sporten in onbekend gezelschap meer verbonden zijn (vaker een grote kennissenkring hebben, alsook vaker veralgemeend vertrouwen) dan leden die sporten in bekend gezelschap (*introductiehypothese*). Van verruiming van kennissenkringen en van blikveldverbredende ervaringen kan geen sprake zijn, als mensen sporten met burens, medeleerlingen of collega's. Omgang met bekenden versterkt dan immers hoogstens al bestaand contact.

De tweede voorspelling luidt dat leden die sporten in gemengd gezelschap meer verbonden zijn dan leden die sporten in ongemengd gezelschap (*heterofiliehypothese*). Samen sporten met mensen met andere sociaaleconomische of etnische achtergronden, verschaft gelegenheden tot het opbouwen van gemengde kennissenkringen, leidend tot blikveldverbredende ervaringen (Allport, 1954; Putnam, 2001).

De derde voorspelling luidt dat leden die sporten in meerdere gezelschappen meer verbonden zijn dan leden die sporten in één gezelschap (*variatiehypothese*). Van hoe meer gezelschappen leden immers deel uit maken, des te meer afwisselende verenigingservaringen zij opbouwen (Cigler & Joslyn, 2002).

De vierde voorspelling luidt dat leden die sporten in klein gezelschap meer verbonden zijn dan leden die sporten in groot gezelschap (*extensiehypothese*). Sportteams en trainingsgroepen kennen ogenschijnlijk een ideale omvang voor het leggen van persoonlijk contact. Maar hoe groter een groep, des te gemakkelijker klieken ontstaan. Sporten in groot gezelschap leidt aldus eerder tot oppervlakkige omgang en vergemakkelijkt vermijdingsdrang.

Sportieve omgang

De tweede soort van omstandigheden betreft invloeden op verbondenheid van sportieve en sociale bezigheden die leden onderling ondernemen, ofwel het 'wat' van lidmaatschap.

De vijfde voorspelling luidt dat leden die teamsporten beoefenen meer verbonden zijn dan leden die solosporten beoefenen (*interdependentiehypothese*). Teamsporten, zoals voetbal, scheppen situaties waarin afzonderlijke spelers moeten samenwerken, waardoor mensen ervaren dat zij op elkaar kunnen rekenen (Allport, 1954; McClendon & Eitzen, 1975; Sherif, Harvey, White, Hood, & Sherif, 1961). Ook solosporten, zoals atletiek, kennen soms een teamelement (denk aan estafetteploegen), maar de nadruk ligt op individuele inbreng. Voor sportwedstrijden geldt echter dat gemeenschappelijke doelen even vaak wél als níet worden behaald. Er is telkens maar één winnaar (afgezien van een gelijkspel). Als teamgenoten hun gemeenschappelijke doel niet behalen, kunnen zij gemakkelijk de schuld op elkaar afschuiven, leidend tot verdeeldheid.

De zesde voorspelling luidt dat leden die non-contactsporten beoefenen meer verbonden zijn dan leden die contactsporten beoefenen (*restrictiehypothese*).

Non-contactsporten, zoals korfbal, verbieden aanraking van tegenstanders. Soms, zoals bij volleybal, kennen beide partijen zelfs hun eigen speelhelft, die zij niet mogen verlaten. Spelers van verschillende partijen kunnen en mogen elkaar wel aanraken bij contactsporten, zoals voetbal. Harde aanrakingen en overtredingen kunnen echter wrevel wekken, uitmondend in verbaal of fysiek geweld, waarbij het vertrouwen in medemensen wordt geschaad (Veldboer, Boonstra, & Duyvendak, 2003).

De zevende voorspelling luidt dat leden die doorgaans langer in de sportkantine napraten en vaker vrijwilligerswerk verrichten, meer verbonden zijn dan leden die dat hoogstens een enkele keer doen (*conversatiehypothese*). 'Bowling, beer and pizza' is de smeerolie van het verenigingsleven, aldus Putnam (2001: 113). Gesprekken tijdens de 'derde helft' in de sportkantine vormen gelegenheden waarbij leden van allerlei pluimage meer over de achtergronden van elkaar vernemen. De titel van dit artikel zinspeelt hierop: naar verluidt duurt bij veel verenigingen de derde helft het langst.

Sportieve blootstelling

De derde soort van omstandigheden betreft invloeden op verbondenheid van tijdstippen waarop en perioden gedurende welke leden verenigingservaringen opbouwen, ofwel het 'wanneer' van lidmaatschap.

De achtste voorspelling luidt dat leden die al op jonge leeftijd lid werden, meer verbonden zijn dan leden die pas als volwassene lid werden (*initiatiehypothese*). De klassieke opvatting in de sociale wetenschappen is dat mensen tijdens hun jeugd het meest worden gevormd (Erikson, 1963; Brim & Kagan, 1980). Eerder onderzoek voor de Verenigde Staten laat inderdaad zien dat leden die als jeugdige lid werden, meer veralgemeend vertrouwen hebben dan niet-leden, wat niet geldt voor leden die pas als volwassene lid werden (Stolle & Hooghe, 2004).

De negende voorspelling luidt dat leden die langer lid zijn, meer verbonden zijn dan leden die korter lid zijn (*duratiehypothese*). Deze verwachting sluit aan bij de algemene opvatting dat 'vriendschap en vertrouwen moeten groeien'.

De tiende voorspelling luidt dat leden die vaker hun vereniging bezoeken, meer verbonden zijn dan leden die hoogstens een enkele keer hun vereniging bezoeken (*frequentiehypothese*). Ook die verwachting veronderstelt dat bij meer gelegenheden kansen op kennissen en op vertrouwen toenemen.

De elfde voorspelling luidt dat leden die langer geleden gestopt zijn, minder verbonden zijn dan leden die nog niet gestopt zijn dan wel korter geleden gestopt zijn (*inhibitiehypothese*). Enerzijds heeft huidig lidmaatschap vermoedelijk meer invloed dan vroeger lidmaatschap (Hooghe, 1999). Anderzijds zullen leden die zich bij hun vereniging afmelden, niet meteen, maar pas na verloop

van tijd, minder verbonden worden. De vraag is dan: wanneer dooft de invloed van lidmaatschap uit? Afgaande op zegswijzen, zoals 'uit het oog, uit het hart' en 'vertrouwen komt te voet, maar vertrekt te paard', kan worden verwacht dat eerder gevormde banden betrekkelijk broos zijn.

5. Onderzoeksopzet

5.1 Gegevensbron

De hypothesen worden getoetst met gegevens uit de Familie-enquête Nederlandse Bevolking 2003 (De Graaf, De Graaf, Kraaykamp & Ultee 2003). De nettorespons bedraagt 53 procent. Vragenlijsten werden afgenomen onder 18-70 jarigen en hun eventuele partner. Via weging wordt de steekproef representatief gemaakt voor de bevolking naar leeftijd, geslacht, burgerlijke staat, verstedelijking en regio.

Veel sociaal-kapitaalstudies via bevolkingsenquêtes bevatten grove metingen van lidmaatschapsloopbanen. Ondervraagden kruisen hun huidige lidmaatschappen aan, waarna slechts enkele verdiepvragen volgen, zoals over de tijdsbesteding per lidmaatschap. De FNB 2003 bevat juist veel vragen over de invulling van lidmaatschapsloopbanen, waartoe bovendien nieuwe vragen en vragenlijstmodules werden ontworpen. De vragen werden toegespitst op het sportverenigingsleven: één van de meest verbindende verbanden volgens Putnam. Aldus wordt binnen de vierde onderzoeksgeneratie naar sociaal kapitaal gestreefd naar vooruitgang op drie vlakken.

Het eerste vlak betreft het gebruik van verfijndere gegevens over het 'met wie' van lidmaatschap. Hooghe (2001) hercodeert de lidmaatschapstak waarvan leden lid zijn, bijvoorbeeld 'sportvereniging', naar het gemiddelde opleidingsniveau van alle leden van deze lidmaatschapstak. Daarmee wordt de sociaal-economische samenstelling van gezelschappen slechts grof geschat. Zo toont eerder onderzoek dat autochtone en allochtone leden, ook al maken zij deel uit van de ledenschare van dezelfde sporttak, deels samenklitten binnen eigen verenigingen en gezelschappen (Van der Meulen & Ultee, 2006). De FNB bevat gegevens over het laagste schaalniveau, de samenstelling per gezelschap, zodat invloeden van medeleden beter kunnen worden bepaald.

Het tweede vlak betreft het gebruik van verfijndere gegevens over het 'wat' van lidmaatschap. Uslaner (1999) toont dat sportbeoefening leidt tot meer veralgemeend vertrouwen. Vervolgens oppert hij dat beoefening van teamsporten meer verbindt dan beoefening van solosporten. Omdat sporttakken veelal in meerdere opzichten van elkaar verschillen, kunnen effecten van het soort sporttak echter niet eenvoudig worden nagegaan. Zo gaat het bij atletiek ver-

sus voetbal, niet alleen om een teamsport versus een solosport, maar ook om een sporttak waarbij contact wel versus niet is toegestaan. De FNB bevat gegevens over 29 verschillende sporttakken, zodat via constant houden, invloeden van bezigheden zuiverder kunnen worden bepaald.

Het derde vlak betreft het gebruik van gegevens over het 'wanneer' van lidmaatschap. Hooghe (1999) stelt vast dat vroeger lidmaatschap veralgemeend vertrouwen beter verklaart dan huidig lidmaatschap. Dit toont echter nog niet hoe de invloed van lidmaatschap van tijdsinvloeden afhangt. Zo valt te denken aan het levensjaar waarin een persoon voor het eerst lid was, de lengte in jaren van diens loopbaan, alsook het aantal jaren dat iemand, indien gestopt, niet meer lid is. De FNB bevat gegevens over start- en stopjaren van vier lidmaatschapsloopbanen, zodat invloeden van tijdstippen nauwkeuriger kunnen worden bepaald.

5.2 Variabelen

In deze studie worden met logistische regressiemodellen kansen op verbondenheid berekend. Om minstens drie redenen is gekozen voor toetsing van een eenvoudig model met zoveel mogelijk dichotome, aangemaakte variabelen.

De eerste reden is dat enkele onafhankelijke en afhankelijke variabelen, zoals het percentage bekenden binnen iemands gezelschap en veralgemeend vertrouwen, ordinaal zijn gemeten. Daarvoor dummyvariabelen opnemen, vergroot de kans op fouten van de eerste en de tweede orde. Dan worden teveel parameters geschat met te weinig respondenten.

De tweede reden is dat voor elke loopbaanomstandigheid, zoals het al dan niet hebben gesport in gezelschap van bekenden (*introdunctie*), op grond van maximaal vier afzonderlijke lidmaatschappen één totaalvariabele wordt berekend. Het valt moeilijk te zeggen of beoefening van twee sporten in gezelschap van 0-25 procent bekenden meer omgang met bekenden oplevert dan beoefening van één sport met 25-50 procent bekenden. Gemakkelijker valt te onderscheiden tussen leden die al dan niet in minstens één gezelschap met minstens 50 procent bekenden sport(t)en.

De derde en laatste reden is dat elk model de werkelijkheid noodzakelijkerwijs vereenvoudigt. Ook voor het opnemen van interactietermen en van kwadratische termen (in plaats van lineaire) valt wat te zeggen. Omdat deze studie veel nieuwe hypothesen toetst, wordt een vereenvoudigd model voorlopig beschouwd als toereikend.

Ontbrekende waarden op de loopbaanvariabelen en op de afhankelijke variabelen zijn scores 0 toegekend.⁸ Alle overige variabelen zijn gehercodeerd tot bijbehorende gemiddelden.

Lidmaatschapsloopbaan

In een mondelinge module rapporteerden respondenten over maximaal twee huidige en maximaal twee vroegere sporten. Allereerst werd gevraagd naar het beginjaar (alsook het eventuele eindjaar) en vervolgens naar de (overwegende) wijze van beoefening tijdens de betreffende loopbaan. In een schriftelijke module werden leden bovendien gevraagd hoe vaak zij bij hun voornaamste huidige vereniging napraten en hoe vaak zij vrijwilligerswerk verrichten. Bijlage 1 beschrijft de meting en operationalisering van deze loopbaanvariabelen.

Sportieve verbroedering

Een schriftelijke module bevat stellingen over het omgangsklimaat, beantwoord door leden voor de voornaamste, huidige vereniging. Enerzijds werd gepeild naar positieve ervaringen ('Ik voel me sterk verbonden met mijn sportvereniging'). Anderzijds werd ook naar negatieve ervaringen gevraagd ('Leden van mijn vereniging hebben hun lidmaatschap opgezegd vanwege conflicten' en 'Bij mijn sportvereniging heb ik forse overtredingen of bedreigingen meegeemaakt tijdens wedstrijden').

Alledaagse omgang

Een mondelinge module, ontworpen naar inzichten uit eerdere netwerkstudies (Burt, 1984), bevat vragen over huidige persoonlijke netwerken. Allereerst werden respondenten gevraagd naar het aantal 'belangrijke sociale contacten', ofwel *vriendschappen*. De toelichting luidde: 'We willen u enkele vragen stellen over uw belangrijke sociale contacten. Daarmee bedoelen we de personen bij wie u terecht kunt voor raad of advies over zaken als werk, studie, verhuizing, relaties, enzovoorts.' Daarna volgden vergelijkbare vragen over aantallen 'minder intensieve sociale contacten', ofwel *kennissen*, toegelicht als 'Vaak zijn dat burens, collega's of clubgenoten, maar u kunt ook denken aan neven en nichten'. Respondenten rapporteerden aantallen vriendschappen en kennissen naar de plek waar zij deze personen leerden kennen, ofwel naar *ontmoetingsplaats*. Om schattingen te vergemakkelijken, werden grove antwoordmogelijkheden getoond, zoals '4 tot 10 personen'. Voor de analyses worden de aantallen kennissen per verband opgeteld tot het totaal. Vervolgens wordt een dummyvariabele *grote kennissenkring* gemaakt (0 = hoogstens negentien, 1 = minstens twintig personen).

Alledaagse verbroedering

Een schriftelijke module bevat de stelling 'Bij contacten met onbekenden schenk ik meestal vertrouwen'. De antwoordmogelijkheden worden teruggebracht tot een dummyvariabele *veralgemeend vertrouwen* (0 = 'sterk afkeurend', 'afkeurend', 'neutraal'; 1 = 'goedkeurend', 'sterk goedkeurend'). Overigens wijkt de FNB-vraag af van de volgende standaardvraag naar vertrouwen uit de General Social Survey. 'Generally speaking, would you say that most

people can be trusted or that you can't be too careful in dealing with people? Die vraag kent namelijk geen gelijke polen. Vertrouwensvolle mensen kunnen in de omgang met anderen nog evengoed voorzichtigheid betrachten. Omgekeerd, indien ze vertrouwen schenken, laten wantrouwige mensen hun voorzichtigheid veelal snel voor een blind vertrouwen varen.

Andersoortige inbedding

Opleiding bepaalt mogelijk zowel de kans op vertrouwen, als op lidmaatschap, leidend tot een schijnverband. Om daarmee zoveel mogelijk rekening te houden, controleren de analyses uit deze studie voor overige variabelen. Bijlage 2 beschrijft de frequentieverdeling van deze achtergrondkenmerken.

De operationalisering is als volgt. *Leeftijd* is gemeten in jaren. *Vrouw* is een dummyvariabele met man als referentiecategorie. *Opleidingsniveau* verwijst naar de hoogst voltooide opleiding. *Huishoudensinkomen* is gemeten in euro's per maand. *Gebedshuisbezoek* is vastgesteld met de vraag 'Hoe vaak bezoekt u tegenwoordig diensten/vieringen van een kerk of geloofsgemeenschap?'. *Verstedelijking* wordt bepaald met viercijferige postcodegegevens uit *Kerncijfers Wijken en Buurten 2003* (www.cbs.nl).

6. Resultaten

6.1 Beschrijvend

Sportieve inbedding

Als achtergrond voor de verklarende analyses worden allereerst beschrijvende analyses verricht. Welk deel van de bevolking was ooit lid? Tabel 1 toont dat in Nederland in 2003 ruim tweederde van de volwassen bevolking op enig moment tijdens de levensloop lid van een sportvereniging was (68 procent). Welk deel van de bevolking ondervond welke omstandigheden? Het antwoord op die vraag geeft de rest van de tabel.

Sportieve ontmoeting

Een vijfde sport(te) met merendeels nieuwe bekenden, de helft enkel met merendeels oude bekenden. Een kwart sport(te) met minstens één allochtoon, ruim vier op de tien sport(te) enkel met autochtonen. Een derde sport(te) met merendeels handarbeiders, eveneens een derde enkel met merendeels hoofdarbeiders. Zes op de tien sport(te) in een groot gezelschap, een tiende enkel in kleine gezelschappen. Een derde is lid geweest van minstens twee teams of trainingsgroepen, eveneens een derde van hoogstens één.

Tabel 1. Lidmaatschapskans van sportverenigingen over gehele levensloop en kansen op het hebben ervaren van bepaalde omstandigheden tijdens loopbaan, 18-70 jarigen, Nederland 2003, percentages.

Variabele ^a	%		n	
	0	1	0	1
<i>Lidmaatschap</i>				
Ooit/nooit lid	32	68	688	1469
<i>Lidmaatschapsloopbaan</i>				
<i>Sportieve ontmoeting</i>				
Introductie: onbekenden/bekenden	50	18	1077	391
Heterofilie: allochtoon/autochtonen	44	25	939	530
Heterofilie: hand-/hoofdarbeiders	33	35	705	764
Extensie: klein/groot gezelschap	11	58	228	1241
Variatie: meerdere/één gezelschap	35	33	756	712
<i>Sportieve omgang</i>				
Interdependentie: team-/solosport	30	38	647	821
Restrictie: contact-/non-contactsport	38	30	818	651
Conversatie: regelmatig/enkele keer napraten	53	15	1148	320
Conversatie: regelmatig/enkele keer vrijwilligerswerk	61	7	1318	150
<i>Sportieve blootstelling</i>				
Initiatie: vroeg/laat begonnen	14	54	306	1162
Duratie: lang-/kortdurend beoefend	34	34	734	734
Frequentie: regelmatig/enkele keer beoefend	27	41	576	893
Inhibitie: lang-/kortgeleden of niet gestopt	46	22	988	481
Inhibitie: kort-/langgeleden of niet gestopt	61	7	1308	161
Inhibitie: niet/kort- of langgeleden gestopt	30	38	642	827

a Leesvoorbeeld: 18 procent van de bevolking was ooit lid van een gezelschap met merendeels onbekenden, tegenover 50 procent die enkel lid was van gezelschappen met merendeels bekenden. (Daarnaast was 32 procent nooit lid.)

Bron: FNB 2003 (N = 2.153); AVO 1999 (secundair)

Sportieve omgang

Vier op de tien beoefende ooit een teamsport, dertiende enkel solosporten. Drie op de tien beoefende ooit een contactsport, viertiende enkel non-contact sporten. Één op de zeven praat bij de voornaamste huidige vereniging regelmatig na, het merendeel hoogstens een enkele keer of is momenteel geen lid. Één op de veertien personen verricht hiervoor regelmatig vrijwilligerswerk, zes op de tien hoogstens een enkele keer of is momenteel geen lid.

Sportieve blootstelling

Ruim de helft was al vóór het zestiende levensjaar lid, één op de zeven pas in een latere levensfase. Een derde was ooit minstens tien jaren achtereen van een bepaalde vereniging lid, eenzelfde deel nooit langer dan negen. Vier op de tien bezoekt of bezocht een bepaalde vereniging minstens tweemaal per week, een kwart hoogstens wekelijks. Vier tiende beëindigde zijn of haar loopbaan minstens tien jaar geleden, één op de veertien hoogstens negen, en een klein kwart is momenteel lid.

Sportieve verbroedering

Leidt lidmaatschap tot vertrouwen in medeleden? Tabel 2 beschrijft positieve én negatieve ervaringen van leden binnen hun voornaamste huidige vereniging. Afgaande op de antwoorden 'klopt ongeveer' en 'klopt helemaal', voelt de helft van de leden zich met zijn of haar vereniging verbonden. Één op de negen maakt melding van leden die hun lidmaatschap opzegden vanwege conflicten. En één op de twaalf maakte forse overtredingen of bedreigingen mee tijdens wedstrijden.

Tabel 2. Het al dan niet hebben van positieve ervaringen met medeleden via lidmaatschap van sportverenigingen, 18-70 jarige leden, Nederland 2003, percentages.

Stelling	Klopt helemaal niet	Klopt niet erg	Neutraal	Klopt ongeveer	Klopt helemaal
Ik voel mij sterk verbonden met mijn sportvereniging	7	13	31	27	22
Leden van mijn sportvereniging hebben hun lidmaatschap opgezegd vanwege conflicten	31	29	29	10	1
Bij mijn sportvereniging heb ik forse overtredingen of bedreigingen meemaakt tijdens wedstrijden	60	19	12	5	4

Bron: FNB 2003 ($N = 576$)

Alledaagse omgang

Heeft lidmaatschap ook gevolgen voor het dagelijkse leven? Volgens tabel 3 heeft 93 procent van de bevolking minstens vier kennissen. Het vaakst is dit via school, studie of werk (51 procent) en via buurt, straat of flat (49 procent). Een vijfde ontmoette minstens vier kennissen via het beoefenen van sport of het lidmaatschap van sportverenigingen (20 procent). Van de ooit-leden is dat 27 procent (niet gepresenteerd). Via bezoek aan kerk, synagoge of moskee (12

procent) en via lidmaatschap van andere verenigingen, organisaties of clubs (17 procent), is de ontmoetingskans kleiner.

Tabel 3. Frequentieverdeling van het aantal kennissen naar ontmoetingsplaats, 18-70 jarigen, Nederland 2003, percentages.

Ontmoetingsplaats	Aantal kennissen (in %) ^a					
	0	1-3	4-10	11-20	≥ 21	≤ 4
Buurt/straat/flat	24	27	31	9	9	49
School/studie/werk	28	21	28	10	13	51
Beoefenen sport/lidmaatschap sportvereniging	68	12	10	4	6	20
Bezoek kerk/synagoge/moskee	83	5	5	2	4	12
Lidmaatschap andere vereniging, organisatie of club	76	7	8	3	6	17
Andere manier	70	9	11	4	6	20
Totaal ^b	3	3	15	19	60	93

a Leesvoorbeeld: 93 procent van de bevolking heeft minstens vier kennissen, 49 procent ontmoette minstens één kennis via buurt/straat/flat.

b Optelsom van het aantal kennissen via de verschillende ontmoetingsplaatsen.

Bron: FNB 2003 (N = 2.153)

Tabel 4. Frequentieverdeling van het aantal vriendschappen naar ontmoetingsplaats, 18-70 jarigen, Nederland 2003, percentages.

Ontmoetingsplaats	Aantal vriendschappen (in %) ^a						
	0	1	2	3	4	5	≥ 1
Buurt/straat/flat	71	18	7	3	1	1	29
School/studie/werk	56	23	13	5	2	1	44
Lidmaatschap sportvereniging	90	7	2	1	0	0	10
Bezoek kerk/synagoge/moskee	95	3	1	1	0	0	5
Lidmaatschap andere vereniging, organisatie of club	92	5	2	1	0	0	8
Andere manier	84	10	4	2	0	0	16
Totaal ^b	11	8	12	15	13	42	89

a Leesvoorbeeld: 89 procent van de bevolking heeft minstens één vriendschap, 29 procent ontmoette minstens één vriend of vriendin via buurt/straat/flat.

b Optelsom van aantal vriendschappen via de verschillende ontmoetingsplaatsen.

Bron: FNB 2003 (N = 2.153)

Tabel 4 wijst uit dat 89 procent van de bevolking minstens één vriendschap heeft. Ook vrienden dan wel vriendinnen worden het vaakst ontmoet via school, studie of werk (44 procent) en via buurt, straat of flat (29 procent). Een tiende ontwikkelde een vriendschap via lidmaatschap van sportverenigingen (10 procent). Voor de ooit-leden is dat 13 procent (niet gepresenteerd). Opnieuw is de sportieve ontmoetingskans groter dan die via bezoek aan kerk, synagoge of moskee (5 procent) en die via lidmaatschap van andere verenigingen, organisaties of clubs (8 procent).

6.2 Verklarend

Paragraaf 6.1 toonde dat een niet verwaarloosbaar aandeel van de bevolking ooit sportte, een band met de voornaamste huidige vereniging ervaart, alsook kennissen en vriendschappen opdeed via dit verband. Tijd kan echter maar eenmaal worden besteed: mogelijk vermindert lidmaatschap van sportverenigingen de gelegenheid tot ontmoeting van kennissen via andere verbanden. Verder is het nog een grote stap van vertrouwen in medeleden naar vertrouwen in medemensen. Hebben leden nu vaker een grote kennissenkring, alsook vaker vertrouwen in medemensen, zelfs als overige variabelen constant worden gehouden?

Tabel 5 toont relatieve kansverhoudingen (odds ratio's, O.R.), voor drie logistische regressiemodellen. Stap voor stap worden de alledaagse gevolgen van lidmaatschap nagegaan, alsook de voorwaarden waaronder. Paneel (a) geeft de resultaten weer voor de kans op het wel versus niet hebben van een grote kennissenkring. Paneel (b) doet dat voor de kans op het wel versus niet hebben van veralgemeend vertrouwen.

Model 1 toont lidmaatschapseffecten, ongecontroleerd voor overige variabelen. Ooit-leden hebben vaker een grote kennissenkring dan nooit-leden (O.R. = 1,81; $p < 0,001$). Wat betreft vertrouwen is dit verschil slechts marginaal significant (O.R. = 1,19; $p < 0,10$).

Model 2 geeft lidmaatschapseffecten weer, gecontroleerd voor overige variabelen. Ook achtergrondkenmerken, zoals leeftijd, stedelijkheid en inkomen, zijn van invloed op alledaagse verbondenheid. Vooral opleiding lijkt belangrijk. De positieve samenhang tussen opleiding en lidmaatschap zorgt bovendien voor een gedeeltelijk schijnverband. Mede daardoor zwakken lidmaatschapseffecten na controle voor overige variabelen af. Toch hebben ooit-leden vergeleken met nooit-leden nog altijd een grotere kennissenkans (O.R. = 1,61; $p < 0,001$). Die bevinding ondersteunt Putnams *verbinderhypothese* volgens welke leden meer verbonden zijn dan niet-leden. Het verschil wat betreft vertrouwen is echter niet langer significant. Die bevinding sluit bij de *tijdverdrijfhypothese* aan volgens welke geen verschillen werden verwacht. De *verdelershypothese* van Bourdieu die veronderstelt dat lidmaatschap verbondenheid vermindert, staat het zwakst.

Tabel 5. Relatieve kansen op het wel versus niet hebben van (a) een grote kennissenkring en (b) veralgemeend vertrouwen, 18-70 jarigen, Nederland 2003, odds ratio's.

Variabele	(a) Kennissenkring			(b) Vertrouwen		
	Model 1	Model 2	Model 3	Model 1	Model 2	Model 3
Constante	1,04	0,98	0,78	0,84*	0,22***	0,43**
Lidmaatschap						
Ooit/nooit lid	1,81***	1,61***		1,19~	1,07	
Achtergrondkenmerken						
Leeftijd		1,00			1,01***	
Vrouw		0,87	0,98		1,01	0,86
Buurt: verstedelijking		0,93*	0,98		1,02	1,02
School: opleiding		1,09***	1,08***		1,15***	1,09***
Werk: inkomen		1,00~	1,00		1,00*	1,00*
Geloof: gebedshuisbezoek		1,04	1,02		1,00	0,99
Loopbaan						
Sportieve ontmoeting						
Introductie: onbekenden/bekenden			1,32*			1,13
Heterofilie: allochtoon/autochtonen			1,25~			0,88
Heterofilie: hand-/hoofd-arbeiders			1,19			1,15
Extensie: klein/groot gezelschap			0,96			0,99
Variatie: meerdere/één gezelschap			1,05			0,87
Sportieve omgang						
Interdependentie: team-/solosport			1,24			0,85
Restrictie: contact-/non-contactsport			0,75~			0,86
Conversatie: regelmatig/enkele keer napraten			1,97***			1,18
Conversatie: regelmatig/enkele keer vrijwilligerswerk			1,19			0,94
Sportieve blootstelling						
Initiatie: vroeg/laat begonnen			0,86			0,90

Variabele	(a) Kennissenkring			(b) Vertrouwen		
	Model 1	Model 2	Model 3	Model 1	Model 2	Model 3
Duratie: langdurend/ kortdurend beoefend			0,89			1,34*
Frequentie: regelmatig/ enkele keer beoefend			1,08			1,23 ~
Inhibitie: langgeleden/ niet gestopt			1,30			1,47*
Inhibitie: kortgeleden/ niet gestopt			1,21			1,22

~ $p < 0,10$; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$ (tweezijdig)

a Model 1-2 voor allen ($N = 2.153$), model 3 enkel voor ooit-leden ($N = 1.446$).

Bronnen: FNB 2003 (primair); AVO 1999, Kerncijfers Wijken en Buurten 2003 (secundair)

Model 3, tot slot, toont opnieuw gecontroleerde lidmaatschapseffecten. Dit behoudens de variabele leeftijd; dat kenmerk en de lengte van iemands lidmaatschapsloopbaan lopen namelijk goeddeels gelijk. Verder betreffen de analyses van dit eindmodel enkel ooit-leden, omdat alle loopbaanomstandigheden dezelfde restcategorie van nooit-leden kennen. Drie soorten omstandigheden worden ontrafeld.

De eerste soort van omstandigheden betreft invloeden van medeleden die leden binnen hun team of trainingsgroep treffen (*sportieve ontmoeting*). Sporten met onbekenden versus bekenden vergroot de kans op kennissen (O.R. = 1,32; $p < 0,05$), maar niet die op vertrouwen. De *introductiehypothese* wordt deels weerproken: leden die in onbekend gezelschap sporten, hebben geen groter geloof in de goedgezindheid van medemensen. Ook sporten met alloctonen heeft enkel een positief effect op de kennissenkans (O.R. = 1,25; $p < 0,10$), en niet op vertrouwen. Er is geen verschil tussen sporten met handarbeiders versus hoofdarbeiders. De ondersteuning voor de *heterofiliehypothese* is aldus beperkt. Het aantal medesporters blijkt niet belangrijk, een bevinding die niet strookt met de *extensiehypothese* volgens welke leden die in klein gezelschap sporten meer verbonden zijn. Het aantal gezelschappen waarvan leden lid waren, heeft evenmin effect. De *variatiehypothese* die voorspelt dat meer lidmaatschappen tot meer verbondenheid leidt, wordt weerproken.

De tweede soort van omstandigheden betreft invloeden van sportieve en sociale bezigheden die leden met medeleden ondernemen (*sportieve omgang*). Het is niet zo dat beoefening van teamsporten meer verbindt dan beoefening van solosporten. Deze bevinding weer spreekt de *interdependentiehypothese*. Beoefening van contactsporten versus non-contactsporten verkleint de kennissenkans (O.R. = 0,75; $p < 0,10$), maar heeft geen effect op vertrouwen. Agressie is bin-

nen contactsporten blijkbaar niet zo voorkomend dat deelnemers verminderd vertrouwen in medemensen ontwikkelen. De *restrictiehypothese* wordt deels weersproken. Regelmatig napraten bij de voornaamste huidige vereniging vergroot de kans op kennissen (O.R. = 1,97; $p < 0,001$), maar niet die op vertrouwen, dit vergeleken met hoogstens een enkele keer napraten dan wel momenteel geen lid zijn. Uitgaande van dezelfde referentiegroep, heeft verrichten van vrijwilligerswerk geen effect. De ondersteuning voor de *conversatiehypothese* is aldus beperkt.

De derde soort van omstandigheden betreft invloeden van tijdstippen waarop en perioden gedurende welke leden verenigingservaringen opbouwen (*sportieve blootstelling*). Tegengesteld aan de verwachting, zijn jeugdleden niet meer verbonden dan leden die pas op latere leeftijd voor het eerst lid werden. De *initiatiehypothese* wordt weersproken. Een langdurend lidmaatschap vergroot niet de kans op kennissen, maar wel die op vertrouwen (O.R. = 1,34; $p < 0,05$). De *duratiehypothese* wordt deels ondersteund. Ook een regelmatige verenigingsgang vergroot niet de kans op kennissen, maar wel op vertrouwen (O.R. = 1,23; $p < 0,10$), al is dat laatste effect slechts marginaal significant. Ook de ondersteuning voor *frequentiehypothese* is gedeeltelijk. Leden die lang geleden gestopt zijn, hebben meer vertrouwen dan huidige leden (O.R. = 1,47; $p < 0,05$). De *inhibitiehypothese* wordt weersproken, omdat juist verwacht werd dat de invloed van lidmaatschap na beëindiging hiervan almaar verder vermindert.

7. Conclusie

Dit artikel onderzocht de invloed van lidmaatschap van sportverenigingen op alledaagse verbondenheid van mensen met medemensen. Verbondenheid werd geoperationaliseerd als het hebben van een grote kennissenkring en het hebben van veralgemeend vertrouwen. Hypothesetoetsing vond plaats voor Nederland in 2003 met retrospectieve gegevens over lidmaatschapsloopbanen van ruim tweeduizend volwassenen.

Als achtergrond werden allereerst verklarende analyses verricht. Tweederde van de bevolking was ooit lid van een sportvereniging. Een vijfde sport(te) met nieuwe bekenden. Leden ervaren doorgaans een verenigingsband, een minderheid meldt verenigingsperikelen en overtredingen of bedreigingen tijdens wedstrijden. Een vijfde ontmoette via dit verband minstens vier kennissen, een tiende ontwikkelde via dit verband minstens één vriendschap. Vervolgens werden verklarende analyses verricht. Twee onderzoeksvragen werden beantwoord.

De eerste onderzoeksvraag luidde: zijn ooit-leden meer dan wel minder verbonden dan nooit-leden? Ooit-leden blijken vaker een grote kennissenkring te hebben dan nooit-leden. Wat betreft het hebben van veralgemeend vertrouwen is dit verschil slechts marginaal significant. Gecontroleerd voor overige variabelen, zoals opleiding en gebedshuisbezoek, blijft het effect op de kennissenkansen significant. Deze bevinding ondersteunt Putnams veronderstelling dat lidmaatschap positieve effecten heeft (*verbinderhypothese*). Na constant houden, is het effect op vertrouwen echter niet langer significant. Omgang met bekenden via het sportverenigingsleven vergroot aldus niet het geloof in de goedgezindheid van medemensen, in tegenstelling tot wat wordt geopperd door Putnam. Omgekeerd, wakkert lidmaatschap ook geen wantrouwen aan (*verdelershypothese*), zoals Bourdieu beweert. Het sterkst staat daarom de veronderstelling dat er, *gemiddeld* genomen, geen verdergaande gevolgen zijn van lidmaatschap voor het dagelijkse leven (*tijdverdrifverhypothese*).

De tweede onderzoeksvraag luidde: hoe verschillen ooit-leden onderling, afhankelijk van de omstandigheden die zij ondervinden tijdens hun loopbaan? De belangrijkste bevindingen zijn: sporten met voorheen onbekenden (*introductiehypothese*) en regelmatig bij de vereniging napraten (*conversatiehypothese*) vergroot de kans op het hebben van een grote kring van kennissen. Langdurend lidmaatschap (*duratiehypothese*) gaat gepaard met een grotere kans op het hebben van veralgemeend vertrouwen. Opvallend is dat leden die langgeleden zijn gestopt (*inhibitiehypothese*), meer veralgemeend vertrouwen vertonen, dit terwijl juist uitdoving van de invloed van lidmaatschap werd verwacht, na beëindiging hiervan. Even opmerkelijk is dat geen verschillen werden gevonden tussen beoefening van teamsporten versus solosporten (*interdependentiehypothese*). Dat duidt erop dat teamsporten ten onrechte als meer 'sociaal' gelden.

Alles overziend, wijzen de resultaten uit deze studie erop dat de invloed van lidmaatschap afhangt van de omstandigheden die leden ondervinden tijdens hun loopbaan. Van de getoetste verbanden is echter slechts een beperkt deel significant. Toekomstig onderzoek kan meer licht werpen op de wijze waarop het samenspel van medeleden, bezigheden en tijdstippen, mensen en medemensen al dan niet met elkaar verbindt, ofwel het 'met wie', 'wat' en 'wanneer' van lidmaatschap.

8. Discussie

Binnen wat werd omschreven als de vierde onderzoeksgeneratie naar sociaal kapitaal, streefde deze studie naar vooruitgang op twee vlakken. Het eerste, theoretische, vlak betrof het ontwikkelen van het bruggenmodel, een onderzoeksmodel volgens welke lidmaatschap van sportverenigingen mensen en bevolkingsgroepen in zeven stappen verbindt. Het tweede, empirische, vlak betrof

het toetsen van dit model met verfijnde gegevens over drie soorten loopbaan-omstandigheden: medeleden, bezigheden en tijdstippen. Daarbij werd bovendien voor overige variabelen, zoals opleiding en gebedshuisbezoek, gecontroleerd. Toekomstig onderzoek kan vooruitgang boeken op minstens vier vlakken.

Het eerste vlak betreft het trekken van getrapte steekproeven uit administraties van sportbonden die gegevens bevatten over achtergrondkenmerken van leden en verenigingen. Zo kunnen leden van etnische verenigingen, teamsporters en leden die langer dan tien jaar staan ingeschreven, worden oververtegenwoordigd. Met betere celvullingen kunnen loopbaaninvloeden nauwkeuriger worden bepaald. Verder kunnen interacties worden onderzocht, zoals het effect van jeugdlidmaatschap voor beoefening van teamsport versus solosport.

Het tweede vlak betreft het analyseren van gegevens over meerdere momenten. Longitudinale geven meer inzicht in de vraag in hoeverre lid worden leidt tot vertrouwen dan wel vertrouwen leidt tot lid worden. Deze studie sluit niet uit dat sportverenigingen minder vertrouwensvolle mensen afstoten, terwijl ze 'gezelligheidsmensen' aantrekken (Claibourn & Martin, 2000). Het verzamelen van gegevens over meerdere momenten is echter kostbaar, tijdrovend, en kent veelal een hoge, alsook selectieve uitval van respondenten. Bovendien zijn voor het vaststellen van veranderingen de meetintervallen in langlopende panels vaak te lang en in kortlopende panels te kort. Tot slot veranderen vragen na verloop van tijd mogelijk van inhoud. Retrospectieve gegevensverzameling lijkt daarom vruchtbaarder dan prospectieve. Vertekende herinnering van houdingen is niet vanzelfsprekend (Alwin, Cohen, & Newcomb, 1991).

Het derde vlak betreft het analyseren van gegevensbestanden met meerdere lidmaatschapsloopbanen per persoon. Voor elk van de maximaal vier loopbanen wordt dan een afzonderlijke rij aangemaakt. Voor de genestheid van leden in meerdere loopbanen, dient vervolgens een clustercorrectie te worden toegepast, zodat significantieniveaus worden bijgesteld.

Het vierde en laatste vlak betreft het beantwoorden van vragen over verdergaande vormen van verbondenheid. Mogelijk denken juist weinig vertrouwensvolle personen bij de stelling 'Bij contact met onbekenden schenk ik vertrouwen' aan de eigen kleine kring. In een ander artikel, getiteld *Alle Menschen werden Brüder*, wordt zodoende de invloed van lidmaatschap op etnische verbondenheid onderzocht (Van der Meulen, 2007).

NOTEN

1. De auteur bedankt Wout Ultee, Ben Pelzer en Stijn Ruiter voor adviezen.
2. Uit *The Big Lebowski*, Amerikaanse *cultcomedy* over drie bowlingvrienden die in een onguur zaakje verwickeld raken. Niets verstoort echter hun vaste bowling-avondje met veel bier en pizza.
3. De uitspraak 'sport is de belangrijkste bijzaak in het leven' wordt toegeschreven aan sportcommentator Kees Jansma.
4. Ondanks Putnams sombere voorspellingen uit 1995 en 2001, ging de Amerikaanse bowlingbond allerm minst ter ziele. Met ledentallen (www.bowl.com) en inwonertallen (www.census.gov) werd berekend dat de organisatiegraad tussen 1995 en 2005 slechts daalde van 23 naar 20 leden per 1.000 inwoners.
5. PTA is een afkorting van *Parent Teacher Association*, een Amerikaanse ouderorganisatie.
6. Vergelijk het bekende kinderrijmpje van Kipling (1902): *'I keep six honest serving-men (They taught me all I knew); Their names are What and Why and When and How and Where and Who.'*
7. 'Sportieve' wordt in dit artikel gebruikt in neutrale en niet noodzakelijk in positieve zin, dat wil zeggen, in de betekenis van 'in verband staand met de sport' in plaats van 'eerlijk' of 'fair'.
8. Een betere behandeling van ontbrekende waarden op dichotome loopbaanvariabelen is meervoudige *random imputatie* met 0/1 scores. Bepaling of een persoon al dan niet ontbrekende waarden op de loopbaanvariabelen scoort, is echter bewerkelijk, omdat deze variabelen uit meerdere variabelen worden afgeleid. Zo is de variabele *frequentie* bepaald door te kijken of, van de maximaal vier gerapporteerde sportloopbanen, voor minstens één sport geldt dat deze minstens tweemaal per week en wel binnen verenigingsverband werd beoefend. Heeft een persoon voor één van deze maximaal vier sportloopbanen een ontbrekende waarde op de variabele *frequentie*, dan krijgt deze persoon echter geen ontbrekende waarde op de afgeleide variabele, in het geval deze persoon geen van zijn of haar sporten in verenigingsverband beoefende. Omdat de afzonderlijke variabelen waaruit de loopbaanvariabelen zijn afgeleid slechts enkele tientallen ontbrekende waarden kennen, is besloten om eerst scores 1 toe te kennen en vervolgens alle overige scores op 0 te zetten. Hoogstwaarschijnlijk heeft dit nauwelijks gevolgen voor de uitkomsten.

BIBLIOGRAFIE

- Allport, G. (1954). *The nature of prejudice*. Cambridge: Addison-Wesley.
- Almond, G. & Verba, S. (1963). *The civic culture: political attitudes and democracy in five nations*. Princeton: Princeton University Press.
- Alwin, D., Cohen, R., & Newcomb, T. (1991). *Political attitudes over the life span*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Bottenburg, M. van (1994). *Verborgene competitie: over de uiteenlopende populariteit van sporten*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Bourdieu, P. (1979). *La distinction: critique sociale du jugement*. Paris: Éditions de Minuit.
- Bredemeier, B., Shields, D., & Horn, J. (2002). Values and violence in sports today: the moral reasoning athletes use in their games and in their lives. In: J. Boxhill (Ed.) *Sports ethics: an anthology* (pp. 217-220). Oxford: Blackwell.

- Breedveld, K. & Meulen, R. van der (2002/2003). Vertrouwen in de sport: een empirische analyse van de relatie tussen sportdeelname en sociaal kapitaal. *Vrijetijdsstudies*, 20(2), 37-49.
- Brehm, J. & Rahn, W. (1997). Individual-level evidence for the causes and consequences of social capital. *American Journal of Political Science*, 41(3), 999-1023.
- Brim, G. & Kagan, J. (1980) (Eds.). *Constancy and change in human development*. Cambridge: Harvard University Press.
- Burt, R. (1984). Networks items and the general social survey. *Social Networks*, 6, 293-339.
- Cigler, A. & Joslyn, M. (2002). The extensiveness of group membership and social capital: the impact on political tolerance attitudes. *Political Research Quarterly*, 55(1), 7-25.
- Claibourn, M. & Martin, P. (2000). Trusting or joining? An empirical test of the reciprocal nature of social capital. *Political Behavior*, 22(4), 267-291.
- Coleman, J. (1990). *Foundations of social theory*. Cambridge: Belknap Press.
- Endresen, I. & Olweus, D. (2005). Participation in power sports and antisocial involvement in preadolescent and adolescent boys. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46(5), 468-478.
- Erikson, E. (1963). *Childhood and society*. New York: Norton.
- Freitag, M. (2003). Beyond Tocqueville: the origins of social capital in Switzerland. *European Sociological Review*, 19(2), 217-232.
- Glover, T., Shinew, K., & Parry, D. (2005). Association, sociability, and civic culture: the democratic effect of community gardening. *Leisure Sciences*, 27(1), 75-92.
- Graaf, N.-D. de, Graaf, P. de, Kraaykamp, G., & Ultee, W. (2003). *Familie-enquête Nederlandse Bevolking 2003*. Nijmegen: Sectie Sociologie KUN.
- Hooghe, M. (1999). Participatie en de vorming van sociaal kapitaal: een exploratie van het causaal verband tussen participatie en maatschappelijke houdingen. *Sociologische Gids*, 46,(6), 494-520.
- Hooghe, M. (2001). Waardencongruentie binnen vrijwillige verenigingen: een sociaal-psychologisch verklaringsmodel voor de interactie van zelfselectie en socialisering. *Mens & Maatschappij*, 76(2), 102-120.
- Inglehart, R. (1990). *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton: Princeton University Press.
- Kipling (1902). *Just so stories for little children*. London: MacMillan & Co.
- Lindert, C. van & Janssens, J. (1998). 'Het bestuur springt in met frisse tegenzin': de stand van zaken met betrekking tot vrijwilligerswerk en -beleid in de sport. Arnhem: NOC*NSF.
- McClendon, M. & Eitzen, D. (1975). Interracial contact on collegiate basketball teams: a test of Sherif's theory of superordinate goals. *Social Science Quarterly*, 55(4), 926-938.
- Meulen, R. van der & Ultee, W. (2006). 'Overbrugger of onderscheider?' Hoe frequent ontstaat interetnisch contact via het sportverenigingsleven in Nederland? *Tijdschrift voor Sociologie*, 27(2), 109-130.
- Meulen, R. van der (2007). Alle Menschen werden Brüder: lidmaatschap van sportverenigingen, vriendschappen, kennissenkringen, en interetnisch vertrouwen. *Mens & Maatschappij*.
- Putnam, R. (1993). *Making democracy work: civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, R. (2001). *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Scheerder, J., Pauwels, G., & Vanreusel, B. (2004). Sport en inburgering: een empirische analyse van de relatie tussen sportbeoefening en sociaal kapitaal. *Tijdschrift voor Sociologie*, 25(4), 417-450.

Sherif, M., Harvey, O., White, B., Hood, W., & Sherif, C. (1961). *Intergroup conflict and cooperation: the Robbers Cave experiment*. Norman: University of Oklahoma Book Exchange.

Stolle, D. & Hooghe, M. (2004). The roots of social capital: attitudinal and network mechanisms in the relation between youth and adult indicators of social capital. *Acta Politica*, 39(4), 422-441.

Stolle, D. & Rochon, T. (1998). Are all associations alike? Member diversity, associational type and the creation of social capital. *The American Behavioral Scientist*, 42(1), 47-56.

Ultee, W. (1993). Jusqu'aux troisième et quatrième générations: questions et techniques nouvelles dans les recherches en stratification et mobilité sociales. *Recherches Sociologiques*, 24(3), 5-22.

Ultee, W. (2005). Frisse drank uit oude zakken: hoe in de sociologie nieuwe vragen te stellen en tegelijk klassieke vragen verder te brengen. *Mens & Maatschappij*, 80(2), 101-118.

Uslaner, E. (1999). Democracy and social capital. In: M. Warren (Ed.), *Democracy and trust* (pp. 290-310). Cambridge: Cambridge University Press.

Veldboer, L., Boonstra, N., & Duyvendak, J.-W. (2003). *Agressie in de sport: fysieke en verbale agressie in de Rotterdamse amateursport. Ervaringen en verklaringen*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Wuthnow, R. (2003). Overcoming status distinctions? Religious involvement, social class, race, and ethnicity in friendship patterns. *Sociology of Religion*, 64(4), 423-442.

BIJLAGEN

Bijlage 1 **Operationalisering van omstandigheden tijdens lidmaatschapsloopbaan**

Omstandigheid	Variabele	Afkapwaarde
<i>Sportieve ontmoeting</i>		
Introductie	Onbekenden/enkel bekenden	≥ 50 procent onbekenden
Heterofilie	Allochtoon/enkel autochtonen	≥ 1 allochtoon
Heterofilie	Handarbeiders/enkel merendeels hoofdarbeiders	≥ 50 procent handarbeiders
Extensie	Groot/enkel klein gezelschap	≥ 11 medesporters per gezelschap ^b
Variatie	Meerdere gezelschappen/één gezelschap	≥ 2 sportloopbanen
<i>Sportieve omgang</i>		
Interdependentie	Teamsport/enkel solosport	≥ 2 medespelers ^c
Restrictie	Contactsport/enkel non-contactsport	≥ fysiek contact toegestaan ^d
Conversatie	Regelmatig/enkele keer napraten	≥ regelmatig
Conversatie	Regelmatig/enkele keer vrijwilligerswerk	≥ regelmatig

Omstandigheid	Variabele	Afkapwaarde
<i>Sportieve blootstelling</i>		
Initiatie	Vroeg/laat begonnen	≥ 15de levensjaar
Duratie	Langdurend/kortdurend beoefend	≥ 10 jaren achtereen
Inhibitie	Langgeleden/niet gestopt	≥ 10 jaren geleden
Inhibitie	Kortgeleden/niet gestopt	0-9 jaren geleden
Frequentie	Regelmatig/enkele keer beoefend	≥ 2 keer p/week

- a Variabelen voor loopbaanomstandigheden krijgen waarde 1 indien de afkapwaarde ooit werd overschreden, ofwel minstens éénmaal tijdens de maximaal vier afzonderlijke lidmaatschaps-loopbanen waarover respondenten rapporteerden.
- b Ontleend aan AVO 1999.
- c Zoals voetbal en volleybal versus atletiek en vecht-/verdedigingssport.
- d Zoals voetbal en vecht-/verdedigingssport versus atletiek en volleybal.

Bijlage 2 Frequentieverdeling van overige variabelen, 18-70 jarige ooit-leden, Nederland 2003

Variabele	Schaal	Minimum	Maximum	Gemiddelde	S.D.
Vrouw	0-1	0	1	0	1
Verstedelijking	1-5	1	5	3	1
Opleiding	0-10	0	10	6	3
Inkomen	-	0	92518	2613	4269
Gebedshuisbezoek	1-5	1	5	2	2

Bron: FNB 2003 (N = 1.446)